

Pethő László

HÁLÁVAL TARTOZUNK FODOR FERENCNEK

Vidékünk legismertebb, legtöbbet idézett monográfiája a Jászság életrajza szakmai körökben hat évtizeddel ezelőtti megjelenése óta folyamatosan ismert, elismert és gyakran idézett munka. A tájjal foglalkozó igényes és szakszerű könyvekben és tanulmányokban rendre hivatkoznak rá.

Ugyanakkor az is tény, hogy az akadémiai díjjal elismert mű szerzőjét, elkészültének, megírásának körülményeit, az addig vezető utat viszont mostanáig kevésbé ismertük és ismerjük. Nemrégiben viszont szerencsés véletlenek folytán számos fotóhoz és szöveges dokumentumhoz jutottunk.¹ A jeles tudós unokája Hunek Mária rendelkezésünkre bocsájtotta család fotóalbumait, továbbá néhány levelet, tanulmányt és egyéb dokumentumot, melyek jelentős részét most adjuk közre első alkalommal.² A következő lapokon látható képek és szövegek először jelennek meg nyomtatásban, néhányat viszont az imént hivatkozott zárótanulmány szerzője korábban is közreadott.

Fodor Ferenc a második világháborút követő években maga rendezte albumokba fényképeit és más dokumentumait. A tucatnyi, egyenként 70-100 fényképet és egyéb forrást tartalmazó gyűjtemény anyagát különféle rendező elvek alapján válogatta. Egy részük családi vonatkozású: így feleségéről, gyerekeiről, unokáiról és önmagáról is külön albumot állított össze. A hagyaték másik része a magyar cserkészmozgalom 20-30-as évekbeli tevékenységét megőrkítő tematikus válogatás. A többszáz fényképből most azokat adjuk közre, amelyek Fodor Ferenc életpályájához ill. a Jászság életrajza elkészültéhez és fogadtatásához tartoznak.

Az önmagáról készített Feri feliratú album egy fotókban megjelenített önéletrajz. A partiumi szülőháztól öregedésének, megbetegedésének és halálának helyszínéig a budai Ábel Jenő utcai villáig tartalmaz dokumentumokat. Olvasóink számára valamennyi érdekes lehet, de különösen az, a három kerékpározó bricsessznadrágos urat ábrázoló kép. Ez a fotó 1934-ben

---

¹ Külön köszönöm Ress Imre történész baráti segítségét.

² A dokumentumok megjelenítéséhez jelentős segítséget kaptunk Tilkovszky Lóránt professzortól, aki nemrégiben adott közre egy minden eddiginél alaposabb és pontosabb Fodor biográfiát. Tilkovszky Lóránt. Fodor Ferenc és Teleki Pál – A „bujdosó könyv” történetéhez (Zárótanulmány) – In Fodor 2001. 503 – 557.

készült Jászárokszálláson, amikor Fodor munkatársaival együtt helyszíni tapasztalatszerzésen járt vidékünkön. Ugyanide tartozik – az albumokban nem szereplő - de egy ugyancsak általa készített térkép, amelyen mintegy leltárba vette és reprezentálta mai szemmel is igen meggyőző országismeretét. A térképet vizsgálva kitűnik, hogy az ország bizonyos részeit – szülőhelyének, gimnáziumi tanárkodásának Karánsebesnek környékét, később pedig a Jászságot – úgymond testközelből is megismerte. Ez annyit jelent, hogy a Jászságot végiggyalogolta, ill. hintóval is bejárta. Mindez nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy a szobatudósnak ítélt kutató konkrét tapasztalatokat szerzett vizsgálatait terepéről és tárgyáról.

A kevés, vidékünket közvetlenül érintő dokumentumhoz további megjegyzéseket is kell tennünk. A néhány oldalnyi jászsági összeállítás hangsúlyos szerepet kapott, de viszonylag szegényesen dokumentált, hiszen az előbbieken említett képen kívül nem tartalmaz más fotót. A fényképhiányt Fodor egykoron „úgy pótolta”, hogy beragasztotta a naplóba a Serbán díjjal járó jutalom 600 pengős pénzutasványát. Ezen kívül elhelyezte a díj előterjesztési javaslatát és azt a levelet, amelyet Czettler Jenő professzortól kapott. Az utóbbiakból egyértelműen kiviláglik, hogy a korábban a Közgazdasági Karon együtt oktató professzor, ill. tanár (Fodor) számon tartották, és ha lehetőségük nyílt rá „közös jászsági érdeklőségeik” alapján támogatták egymást. Szintén nem az album része, hanem levéltári forrás bizonyítja, hogy Fodor vállalkozását egykori egyetemi tanszékvezetője Teleki Pál közvetlenül támogatta.³ A tanítványi körben feloldódó professzor szakmai hozzájárulása is igen jelentős. Teleki – Fodorral együtt – a természeti, gazdasági és társadalmi környezet együttes, ma használatos szóval komplex vizsgálatát vallotta megoldandó feladatának. Antropológiai szemléletmódjukat német mintákra alapozták, melynek értelmében nem egymástól elszakítva, elkülönítve kutatták a táj egyes alkotóelemeit, ellenkezőleg kölcsönhatásuk vizsgálatára helyezték a hangsúlyt.⁴ Mindezek következtében, ennek szellemében tudatosan választotta Fodor jászsági monográfiájának címéül az *életrajz* megjelölést. A Jászság életrajza így egyáltalán nem egyszerű földrajzi, nem történeti, nem gazdaságföldrajzi, de nem is néprajzi, sőt nemcsak társadalomstatisztikai munka, hanem ezek szintézise. Semmiképpen sem provinciális

---

³ Szolnok Megyei Levéltár – Papp Izabella levéltáros közreműködését ezúton is köszönöm.

⁴ Ratzel, Friedrich: Anthropogeographie. Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte – Stuttgart 1921.387. o.

jelentőségű monográfia, hanem sokkal inkább, egy tájról szóló, sokoldalúan és gazdagon alátámasztott, mindmáig maradandó értéket képviselő mű.

Megjelenése alkalmával szakavatott bírálóiban részesítette a könyvet a Történelmi Társulat folyóiratában Márkus István, a táj kutatásában is jeleskedő szociográfus.⁵ A Jászság közönsége különféle módon reagált a mű megjelenésére. A Jász Hírlap figyelmét elkerülte, vele szemben a Jászapáti megjelenő Jász Újságban ismertetés jelent meg a műről.⁶ Többször foglalkozott a terjedelmében is tekintélyt parancsoló monográfiával a helyi értelmiségiek legendássá váló orgánuma az Ugar. A Tanítóképző Intézet tanára, a Jászberény múltjának feltárásán munkálkodó Blénessy János „*hatalmas*” könyvnek ítéli a művet, olyannak, amellyel a „*Jászság általában, az egész községek és családok nagy hálával tartoznak Fodor Ferencnek.*” A recenzens kiemeli a munka tájéletrajzi jellegét és megjegyzi, hogy néhány hiba becsúszott a könyvbe.⁷ Később Fecske András a lap későbbi számaiban, több részletben közölt bőséges tartalmi kivonatot a könyvről, de ezt minden kommentálás vagy megjegyzés nélkül tette.⁸

A továbbiakban rendre hivatkoztak a Jászság életrajzára a tájjal foglalkozó kutatók. Inspirálólólag hatott Kunszabó Ferencre, aki Fodor nyomán adta szociográfiájának a Jászföld címet.⁹ A mű egyfajta mércévé vált, Kiss József, Szabó László és mások megannyiszor citálják a munkát.

Visszatérve az albumokra, közülük a cserkészélet mindennapjait és ünnepeit megörökítő a legterjedelmesebbek. Fodor számára a cserkészélet életre szóló, meghatározó élmény és cselekvési tér volt. Őt tekinthetjük a hazai cserkészmozgalom egyik legjelentősebb alakjának, már gimnázium tanár korában is aktív cserkészéletet élt. Az első világháborút követően komoly szerepet kapott a magyarországi cserkészmozgalom irányításában, bizonyos visszaemlékezések szerint ő ajánlotta Teleki Pált főcserkésznek.¹⁰

---

⁵ Századok 1943. 299-301. – Márkus István a hatvanas-hetvenes évtizedfordulón folytatott szociográfiai vizsgálatokat a Jászságban. Tervezett monográfiája nem készült el, de néhány – komoly visszhangot kiváltó - cikke megjelent az Élet és Irodalomban és a Hűtőgépből.

⁶ Pomázy Celesztin: „A Jászság életrajza” Fodor Ferenc könyvéről – Jász Újság 1943. ápr. 29.

⁷ Blénessy János: A Jászság életrajza Ugar 1943. május 15. % Sz.

⁸ Fecske András: Mi is az a Jászság? – Ugar 1944. 7. és 9. sz.

⁹ Kunszabó Ferenc. Jászföld Bp. 1980. Szépirodalmi 350. p.

¹⁰

Az albumokban a hazai cserkésztáborozások emlékei ugyanúgy szerepelnek, mint külföldieké. A közreadott fényképek is bizonyítják, hogy a mozgalom legszűkebb elitjéhez tartozott: Teleki Pál, Győrffy István és Sík Sándor társaságában szerepel a képeken. Minden bizonnyal tudatosan válogatta be az albumokba a róluk készült képeket, hiszen az imént sorolt személyiségek keresztény hitvallását, nevelési eszményét, tudományos etosát a második világháborút követő fordulat után is maradandó értéknek tekintette. Érdeemes megjegyezni, hogy a tragikus sorsú professzor, ill. politikus Teleki Pál alkalomadtán személyesen is részt vállalt a jászági kutatómunkából, s ha megfordult itt, akkor: *„rendkívül közvetlen volt az ifjúsághoz, sem professzori, sem arisztokratikus fölény nem volt benne, csak szinte egyenrangú társ, a környezetében levő nőhallgatókkal szemben pedig jól nevelt úriember, aki, ha arra került a sor, mint társaságbeli fiatal hölgyeket, mulattatta őket, s még meg is táncoltatta.”* – idézte fel emlékeit Fodor Ferenc.¹¹

Másképpen viszonyult életének egyik legnagyobb hatású vállalkozásához a Fiala Magyarorsághoz, a magyar cserészet folyóiratához, melyet főszerkesztőként jegyzett. Erről a magyar szociográfia történetében kiemelkedő szerepű műhelynek számító folyóiratról nem található dokumentumok és fotók az albumokban. Hiányoznak belőle a tanítványok, ill. azok a nem kevésbé híressé vált fiatalok képei, akikkel együtt jegyezte és szerkesztette a Fiala Magyarorságot.¹² A folyóirat el- és kihagyásának többféle oka lehetett. Az összeállító nem függetleníthette magát az 1945, majd 1948 utáni politikai fordulattól, így lehetséges, hogy ezért sem szerepel a Fiala Magyarorság az albumokban. Ezzel szemben az is valószínű, hogy azon tanítványok egy része, akikkel korábban együtt dolgozott, pályájuk elindulásánál éppen a folyóirattal bábáskodott más, tőle ugyancsak távol álló eszményeket választott, s ezzel együtt esetenként szembekerült mesterével. Az is valószínű, hogy Fodor nehezen emésztette meg az őt ért támadásokat, s a magánvita helyett hallgatott. Tegyük hozzá a második világháborút követő években nem is igen akadhatott más választása.

1962. május 23-án, amikor 75 éves korában elhunyt Fodor Ferenc mindössze szűkebb családjára gyászolta. Nem tekintette saját halottjának a Közgazdasági Egyetem, pedig hosszú éveken dolgozott ott, mint egyetemi magántanár. Nem szerepelt a gyászjelentésen sem az Eötvös Collegium, sem a Magyar Tudományos Akadémia, sem a Magyar Földrajzi Társaság,

---

¹¹ Fodor Ferenc. Teleki Pál egy „bujdosó könyv” – Budapest 2001. Mike és Társa Antikvárium 105. o.

jóllehet mindhárom intézménynek, ill. szervezetnek tevékeny és érdemes közreműködője volt. A Jászság sem gyászolta, és azt már talán fölösleges megemlíteni, hogy a betiltott cserkészmozgalom sem búcsúztatta el elhunyt jeles vezetőjét.

Több, mint jellemző, hogy akkoriban Fodor Ferencről, ill. munkásságáról egyedül az Osztrák Földrajzi Társaság Közleményeiben jelent meg részletes nekrológ egy pályatárs, Rudolf Rungaldier tollából. A megemlékezés különleges jelentőségű, hiszen az osztrák professzor Fodor főműveként külön kiemeli benne az akadémia-Serbán díjával elismert monográfiáját a Jászság életrajzát.

A Fodor körül mesterségesen kialakult, ill. kialakított politikai és tudományos vákuum az utóbbi években oldódni kezdett. Itt-ott felbukkant a neve egy-egy tanulmányban vagy interjúban.¹³ A rendszerváltás helyi krónikájához tartozik, hogy Jászberényben utcát neveztek el a tudósról. A korábban alig néhány példányban fellelhető monográfiát immáron hozzáférhetővé tette a Jászok Egyesülete és a Jászságért Alapítvány gondozásában megjelent reprint kiadás. A tudományos rehabilitáció egyik fontos jele, hogy a fiatal földrajzkutatók új nemzedéke tárgyilagosabb elemzést tett közzé a korszak tudományosságáról.¹⁴ Az ugyancsak nemrégiben megjelent átfogó¹⁵ tanulmányában Paládi-Kovács Attila akadémikus a két világháború közötti társadalom- és falukutatás egyik jeleseként méltatja Fodor Ferencet.¹⁶ Remélhetőleg e nyomon haladva, további kutatásokkal megvilágítva, az életmű kikerülhet végre a közepszerű-konzervatív-jobboldali kalodából, s elnyerheti méltó helyét a magyar tudomány panteonjában.

---

¹² Nem szerepel az albumban Boldizsár Iván és Szabó Zoltán, akik főmunkatársai voltak a lapnak.

¹³ KÁDÁR László: "Itt van a gróf?" Beszélgetés -- professzorral. [Riporter:] Tóth Pál Péter. = [Magyar tudomány](#). 42. 1997. 8. 992-999.

¹⁴ Győri Róbert: A magyar gazdaságföldrajz a két világháború között – In Nemes Nagy József(szerk.): Regionális tudományi tanulmányok. 6. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Bp. 2001. pp. 61-85.

---

¹⁶ Paládi Kovács Attila. Társadalomtudományok és a falukutatás 19-41. In Tárgyunk az időben Debrecen 2002.